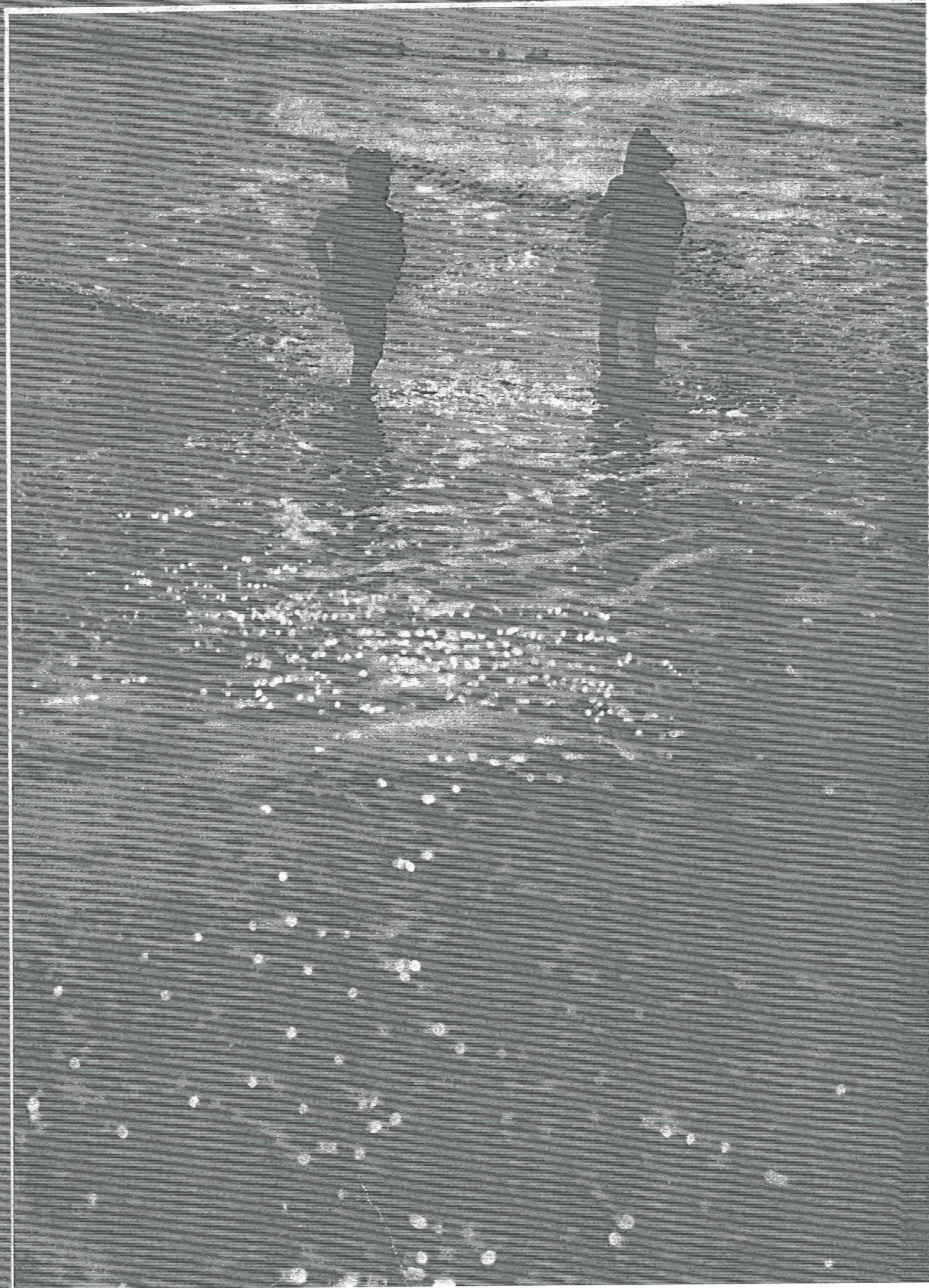
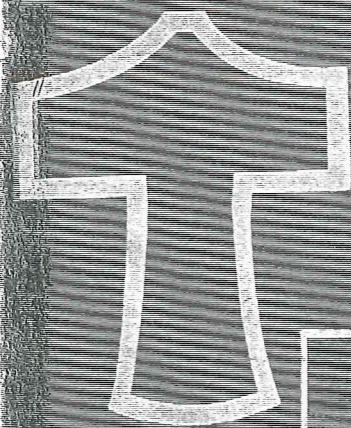

Hg

AHG

Vonp2g

HAMER

HAMER
MAANDBLAD

20
cent

per nummer

JULI 1941
1e JAARGANG
NUMMER 10

OPLAGE
2000 EXEMPLAREN

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Voorplaat: „Zomer aan Zee” (foto Schimmelpenninck)	Blz.:
„Folklore” en Volkskunde door Nico de Haas	2—3
Kunstsmeedwerk, een oud handwerk, door Gerda Schaap	4—7
Een verloren volkskunst, door Jurriaan van Toll	8—9
Ontdek het boerendak, door Clemens Tréfois	10—11
Bijlen, door P. Felix	12—13
In de bouwloodsen van den Sf. Jan, door Max Wolters ..	14—15
Foto's Tijssen	16—17
Oude houten gebruiksvoorwer- pen, door Prof. P. Dexel	18—21
Bouwkunst van Hindeloopen ..	23—25
Oude handwerkkunst — glas- en aardewerk, door J. G. N. Renaud	26—27
In het land van Mossel en Kruip-Onder, door Jac. Gazen- beek	28—29
Midzomerwolven (foto V. W.)	

REDACTIE:

Nico de Haas
J. C. Nachenius
Gerda Schaap

Redactie-adres:

Hekelveld 15a, Amsterdam; Tel. 38811,
toestel 53

's Avonds:

Tel. 22960 Leiden (Juffermansstraat 25,
Oegstgeest)

ADMINISTRATIE:

Uitgeverij „Hamer”. Dir. Reinier van
Houten, Frankenslag 115, Den Haag;
Tel. 554936 (2 lijnen). Postrek. 202522.

ABONNEMENTSPRIJS:

f 1.— franco per post bij vooruitbetaling
excl. inningskosten. Duitsland: R.M. 2

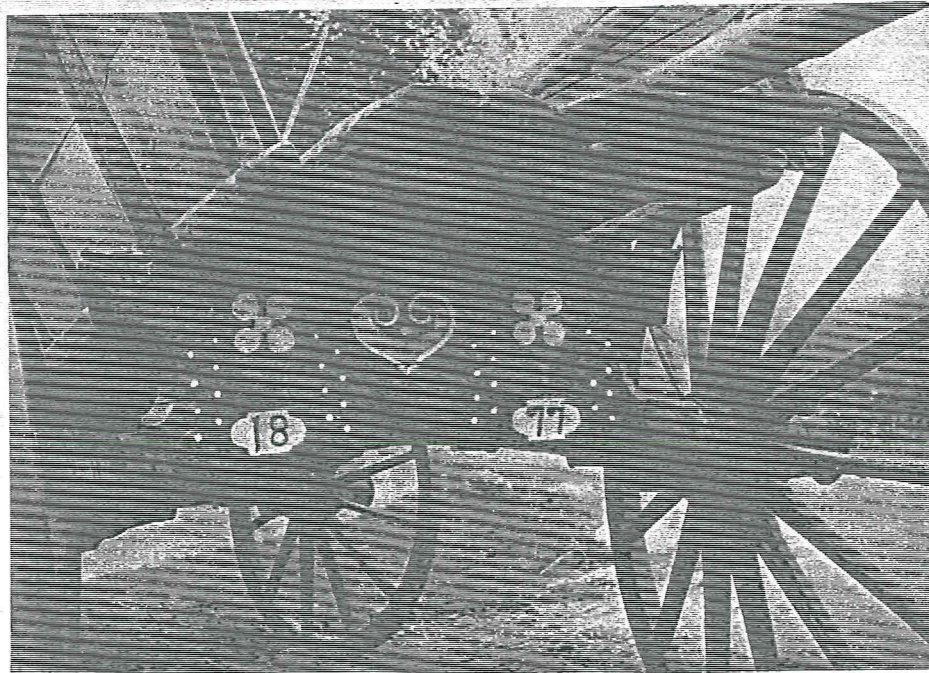
LOSSE NUMMERS: 20 cent (RM 0.40)

„Hamer” wordt voor de *Volksche Werk-
gemeenschap* uitgegeven door de Uit-
geverij „Hamer” te Den Haag.

VOLKSCH WERKGEMEENSCHAP

Schimmelpennincklaan 12, Den Haag;
Tel. 334383. Giro 307867

Opmaak van dit nummer: Nico de Haas—
Gerda Schaap

Achterstuk van een boerenwagen.

„FOLKLORE” en VOLKSKUNDE

Bijna honderd jaar geleden verzond Mr. Thoms, de secretaris van de Cambden-Society, het woord „Folklore” en publiceerde het in het blad „Athenaeum”. Hij bedoelde ermee: de overgeleverde volkswijsheid en de volksche gebruiken. Het woord was goed gekozen en werd niet vergeten: in 1877 werd te Londen de Folk-Lore Society opgericht. Sindsdien is er heel wat veranderd. Niet alleen werd het woord Folklore op het vasteland overgenomen, maar het werd ook niet begrepen en daardoor veranderde het langzaam maar zeker van beteekenis. De aangename klank, die het woord aanvankelijk had, is verdwenen en als wij tegenwoordig over „folklore” en „folkloristen” spreken, dan hebben deze woorden een uitgesproken ongunstige beteekenis. Het is er juist zoo mee als met het woord „intellectueelen”, dat in dezen tijd een akelig steriele en onmaatschappelijke klank heeft gekregen. Inderdaad zijn „intellectualisme” en „folklorisme” begrippen, die nauw aan elkaar verwant zijn. Dat is heelemaal zoo vreemd niet: dezelfde wereldbeschouwing heeft onze intellectueelen en onze folkloristen voortgebracht. Zonder in de geestelijke bijzonderheden van deze wereldbeschouwing af te dalen, wil ik er hier één kenmerk van noemen, dat ons in dit blad wel aangaat: het gebrek aan Germaansch bewustzijn en het teveel aan bandeloos internationalisme.

In het praktische werk der „folkloristen” is dit op allerlei onmiskkenbare manieren tot uitdrukking genomen. Hun werkzaamheden bestonden maar al te vaak uit een even commercieel als belangstellend verzamelen van „gegevens” op

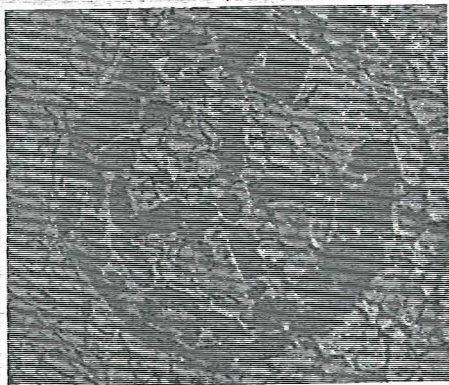
precies dezelfde manier als men rareitelen of postzegels verzamelt. Het gevonden „materiaal” gingen zij „objectief bestudeeren” en daarna „vergelijken” — desnoods met gelijkvormig maar allesbehalve gelijksoortig materiaal, dat anderen bij de boschjesmannen hadden verzameld.

Uit deze vergelijkingen trokken zij hun „conclusies” en verrijkten zij hun betoog met bepaald *vreemdsoortige* woorden en begrippen, zoodat het weldra wemelt van vegetatiedemonen en vruchtbaarheidsriten. En was het nog maar bij de papieren begripsverwarringen gebleven! Maar een folklorist moet óók leven en uiteraard valt er alleen bij grootscheepsche demonstraties ook voor den organisator wat af, dat de moeite waard is.

Zoo ontstonden de dansfeesten-in-dracht, waarop lieden uit de meest verschillende gouden rofidsprongen in costumes, waarvan zij noch den zin noch de herkomst wisten. Costumes, die dikwijls met werkelijke drachten maar bitter weinig overeenkomst vertoonden. Dat daardoor bij de toeschouwers een hooger begrip voor den adel van een onbedorven boerschap werd gewekt, kan niet met goede gronden beweerd worden. Hoogstens kunnen omwonende tappers een hooger bierverbruik loven.

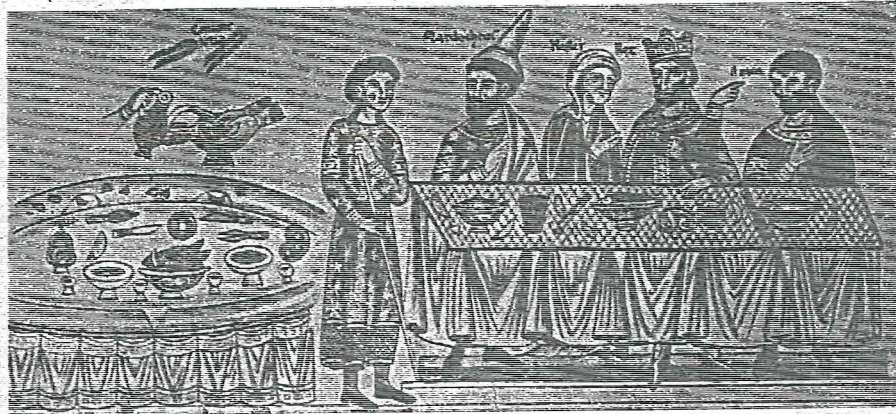
Bedenklijker nog is het organiseeren van beschemende, stijllooze optochten, waarbij van her en der vrienden en magen, boeren, burgers en buitenlui zich in de al dan niet volledige drachten van hun streek gestoken verzamelelen, om — onderbroken door vreemdsoortige allegorische praalwagens — het volksleven te parodieeren en de volkskultuur tot een pijnlijk panoptikum van „kitsch” te verlagen. Kan het erger?

Ja — het kan erger. Namelijk als men — met de noodige faam van „bekend folklorist” omgeven — naar een of ander oord reist en daar

Keienstraat te Elburg.

OEROUDE HOUTEN GEBRUIKSVOORWERPEN

Tafelvoorstelling uit de „Hortus deliciarum” van den Herrad van Landsberg, een handschrift uit de 12e eeuw.

In het Maartnummer van dit jaar heeft J. G. N. Renaud de belangrijke vraag gesteld, wat de mensch uit de Middeleeuwen, voor zoover hij drinkbekers en dergelijke, die in de musea staan opgesteld, nog niet gebruikte, dan wel voor dingen om uit te drinken op tafel gehad zal hebben. Deze vraag heeft ook mij zeer veel beziggehouden en ik geloof, dat ik de veronderstellingen van den heer Renaud voor een belangrijk deel kan aanvullen. Het is bekend, dat wij over de kultuur en de gebruiksvoorwerpen uit de vroege Middeleeuwen zeer veel weten door de geschenken, die aan de dooden in het graf werden meegegeven, hetgeen vooral in West- en Midden-Europa zeer veel voorkwam. In de achtste eeuw, bij het doordringen van het Christendom, werden deze geschenken helaas niet meer aan de dooden meegegeven, maar de nalatenschap van de 14e en 15e eeuw brengt ons dan weer eenigszins op de

hoogte over de gebruiken en het dagelijksch leven van onze voorvaderen en sinds dien tijd weten wij weer hoe hun gebruiksvoorwerpen eruit zagen.

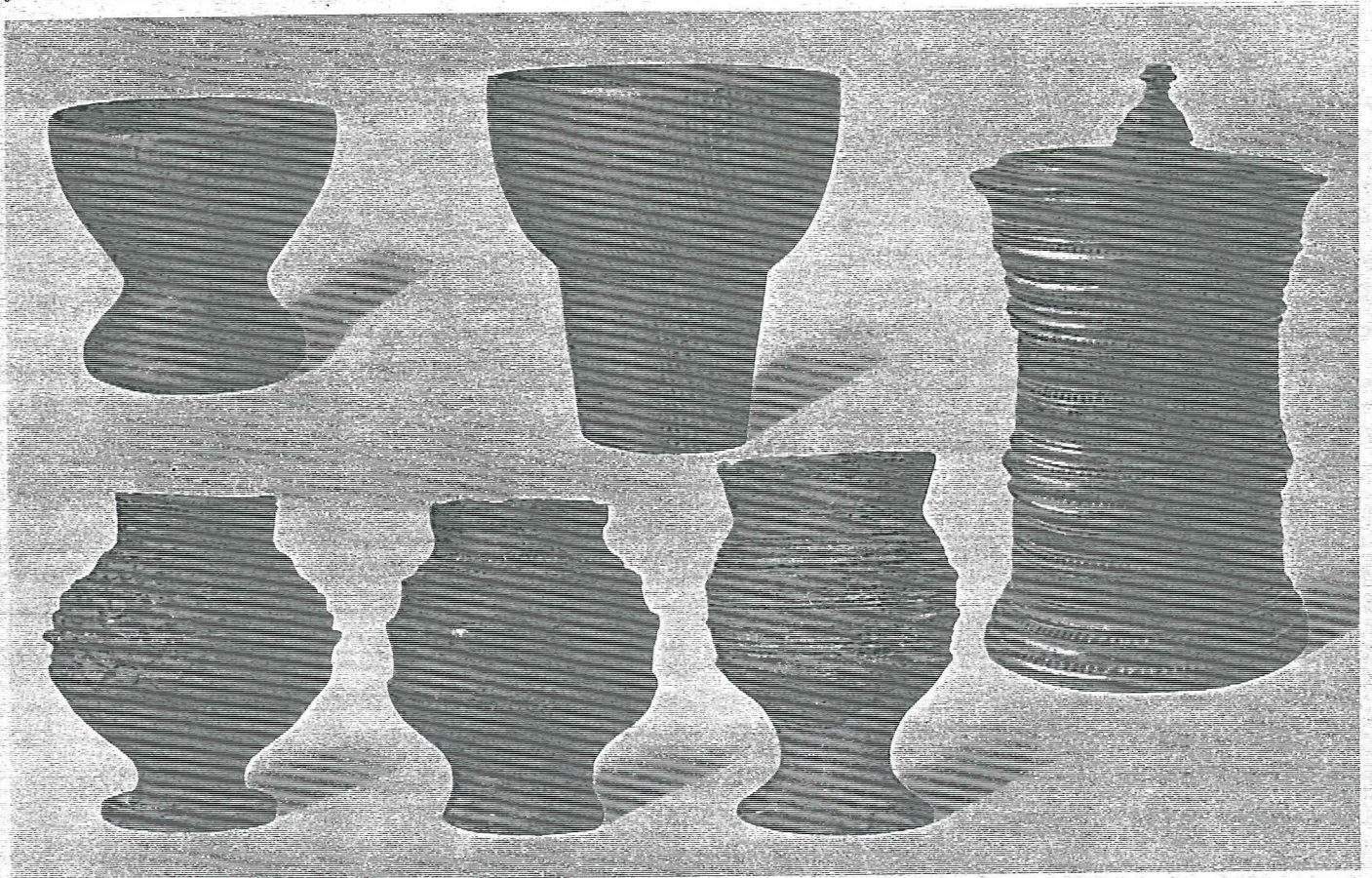
Men heeft naar aanleiding hiervan gedacht, dat in de tusschenliggende „duistere eeuwen” de kultuur van deze gebruiksvoorwerpen om een of andere reden tot een onvoorstelbare diepte gezonken was — ten minste bij die volksgroepen, waarbij voorwerpen van edel metaal niet op tafel kwamen.

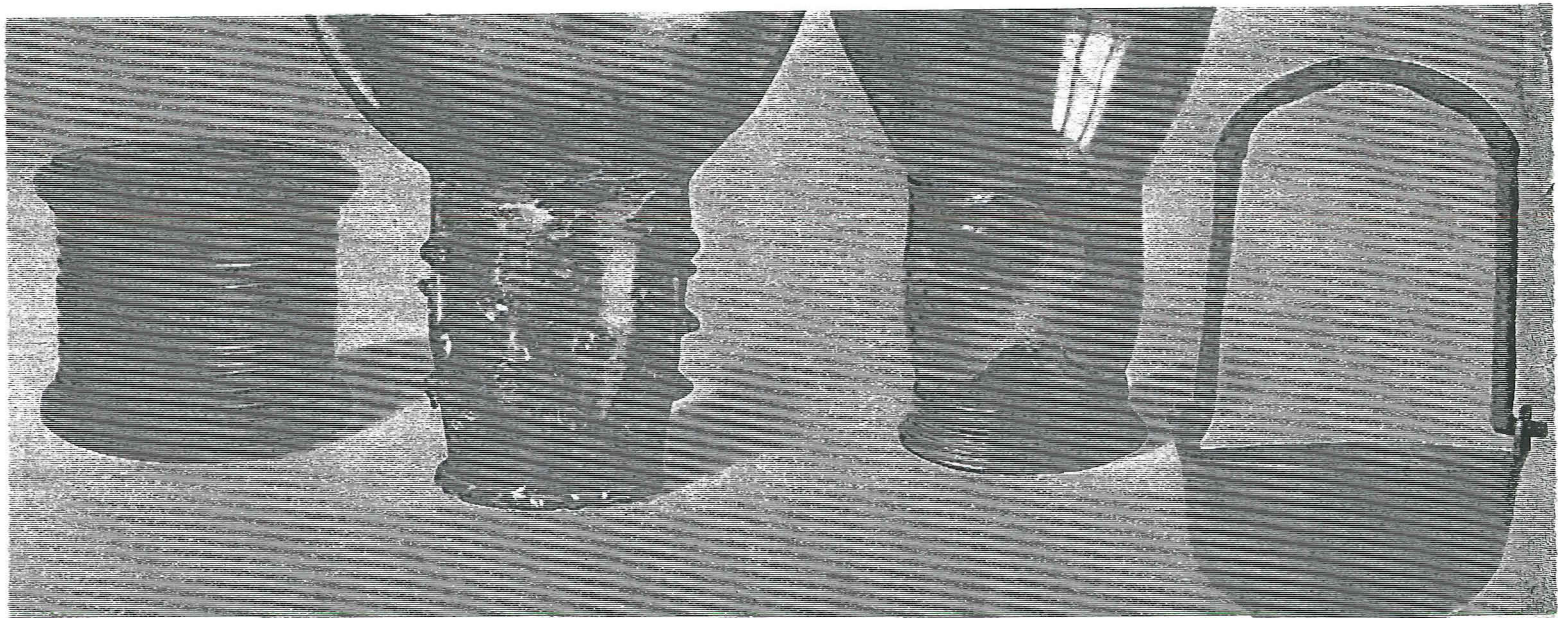
Nu kennen we inderdaad uit die eeuwen bijna geen glaswerk, dat voordien zoo rijkelijk in gebruik was. Aan tinnen voorwerpen viel nog heelemaal niet te denken en zoo lijkt het dan, of er niet veel anders geweest is dan een kleine hoeveelheid aardn potten, zooals Renaud die in zijn artikel met karakteristieke voorbeelden afbeeldt.

Gaan wij nu de geschiedkundige ontwikkeling na, dan moeten wij toch vaststellen, dat het

moelijk is aan te nemen, dat juist in deze eeuwen de kultuur van de gebruiksvoorwerpen haar laagtepunt zou hebben bereikt. Het is ten slotte de tijd van Karel den Grooten en dan de tijd van de Ottonen, de Saliërs en de Staufen in het tegenwoordige Duitschland. De tijd van Philips II en van Lodewijk den Heiligen in Frankrijk. Het is de tijd van de Kruistochten, dus de tijd, dat de wereld openstond de tijd van de hoogste keizerlijke machtontplooiing in het Hellige Roomsche Rijk van de Deutsche Natie. Kortom, het zijn juist die eeuwen, waarin men zich allerminst een afdaling van de levenskultuur van het volk kan indenken. Men mag veel eerder aannemen, dat de daarvoorliggende Frankisch-Merovingische periode, zoowel ten opzichte van de machtontplooiing als ten opzichte van de algemeene kultuurhoogte aan het daaropvolgende tijdperk ondergeschikt geweest is, ofschoon juist door de groote hoeveelheid

Onder: De beide eerste bekiertjes zijn alemannische houten bekers uit het zangersgraf van Oberflacht, uit de 6e eeuw. Daarnaast een gedraaide houten doos uit de 18e eeuw. De drie onderste bekers zijn van aardewerk uit de 10e—12e eeuw.

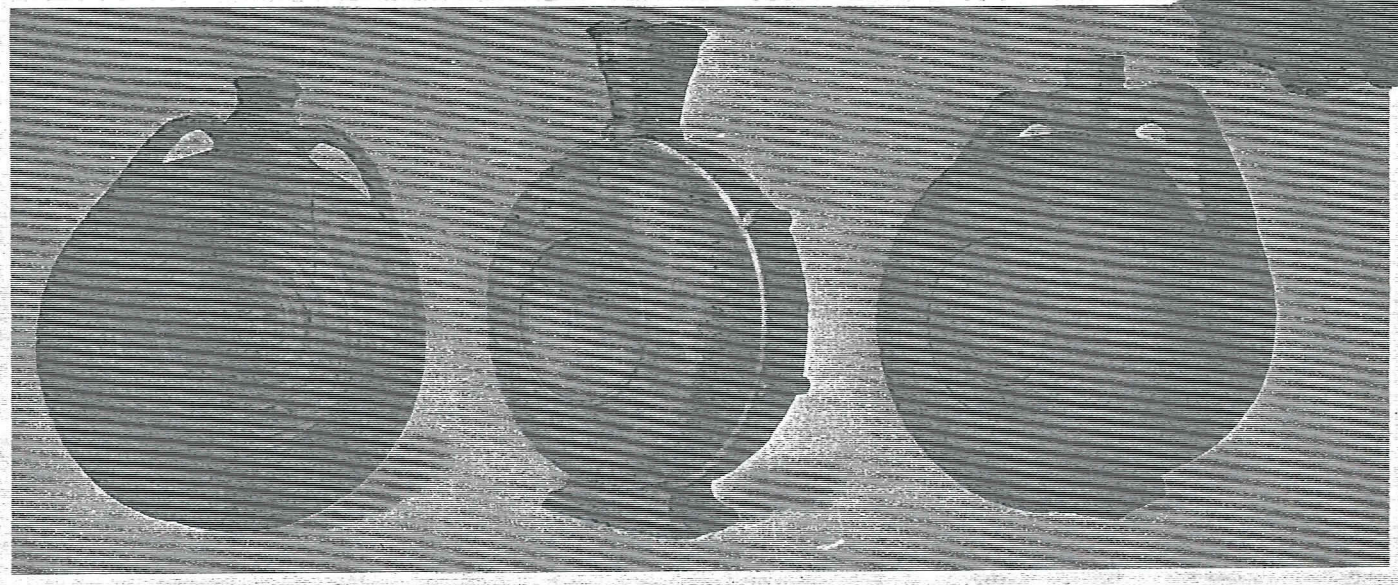

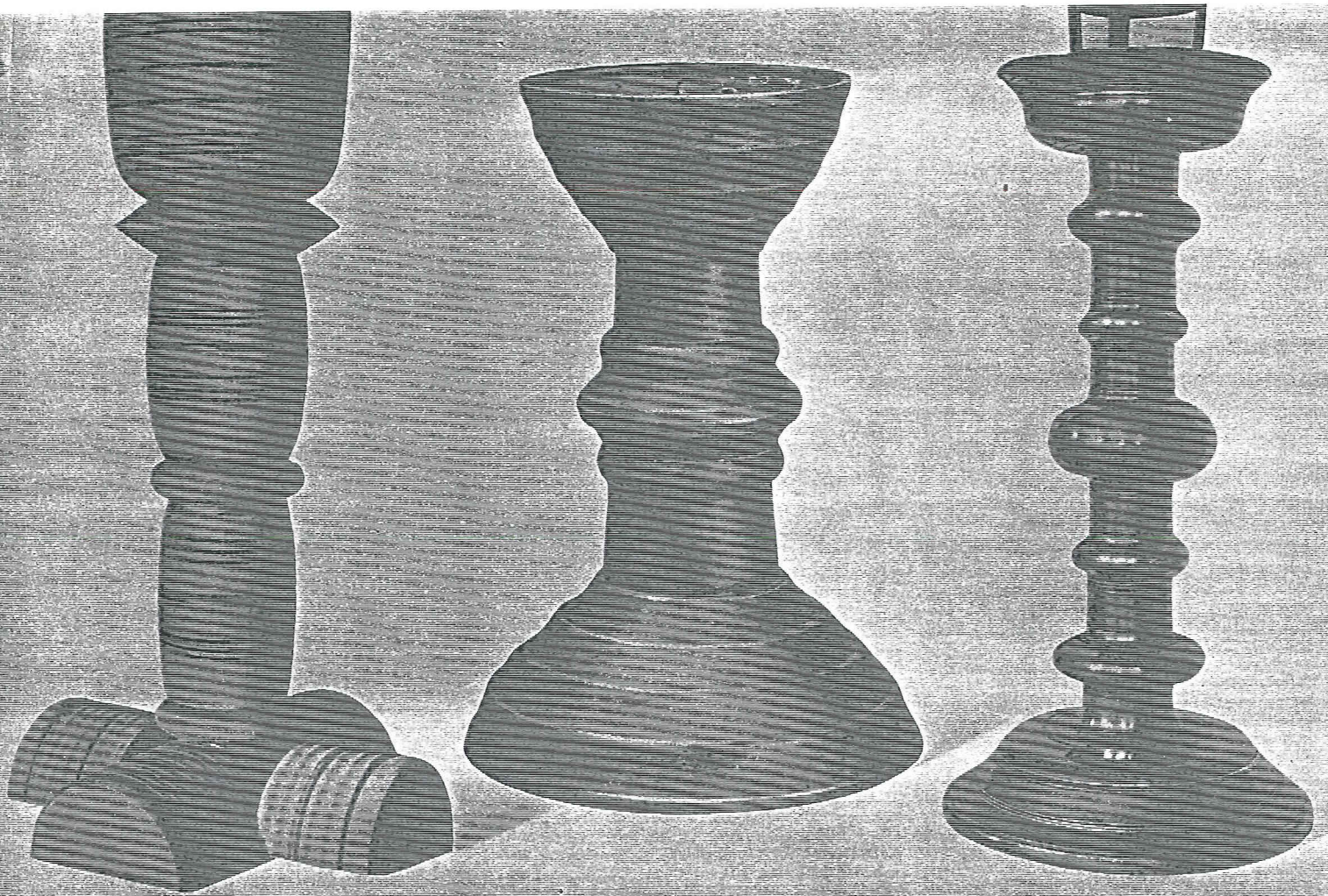
De eerste afbeelding is van een gedraaide houten doos, uit de 18e eeuw. Daarop volgen een beker-schaal met glazen „droppels” op de onderste helft en een mooi groen glas uit de 16e eeuw. Daarnaast een wijwaterbakje, uit de 15e eeuw, van tin.

vondsten uit dien tijd blijkt, dat de gemiddelde volkskultuur een aanzienlijke hoogte had bereikt. De groote bouwwerken uit den Keizertijd, de kloosters, de burchten, de domkerken met al hun kunstschaten bewijzen, dat het handwerk destijds in hoogen bloei stond. Goudsmidswerken, ivoorsnijwerk, borduurwerk en prachtige weefstoffen getuigen van de hooge, ja weelderige kultuur. De afbeeldingen van de menschen met hun prachtige, smaakvolle gewaden, die wij van beeldhouwwerken, miniaturen en gobelins kennen, bewijzen, dat deze menschen er verzorgd en verijnd uitgezien hebben en niet het minst wordt dit ook aangetoond door de letterkundige nalatenschap, die een tamelijk helder beeld van de ridderlijke kultuur geeft. Met dit alles is het gebrek aan gebruiksvoorwerpen uit het volksleven in de nalatenschap van deze glanstijd niet in overeenstemming te brengen. Het is moeilijk aan te nemen, dat behalve het geringe aantal gouden en zilveren voorwerpen, dat bewaard is gebleven en die bovendien alleen maar voor een kleine bovenlaag van de bevolking in aanmerking kwamen, alleen maar

die bescheiden en recht grof afgewerkte aardbekeertjes iederen dag op tafel zouden zijn verschenen. Het in de latere Middeleeuwen zoo belangrijke tin is nog niet algemeen in gebruik. De kunst om het aardewerk te glazuren was nog niet bekend, het porcelein was nog niet uitgevonden, dus blijven naast het aardewerk eigenlijk alleen nog het glas en het hout als werkstoffen over, die voor het maken van gebruiksvoorwerpen in aanmerking konden komen. Ofschoon uit de 8e tot 12e eeuw nauwelijks glazen aanwezig zijn, bestaat er geen reden om aan te nemen, dat de vervaardiging van hol glas, die tot in het laatst van de 7e eeuw in hoogen bloei stond, volkomen vervallen zou zijn. De breekbaarheid van het materiaal en de gewoonte om aan de glasmassa scherven van gebroken glas toe te voegen, verklaren het zeldzame voorkomen van glazen uit de Middeleeuwen voldoende. Ook de houten voorwerpen waren vergankelijk en de waarde van het materiaal was zoo onbelangrijk, dat er geen enkele aanleiding bestond om dit te bewaren. Toch scheen mij

Hieronder een vierstal veldflesschen. De eerste is van aardewerk, uit de 6e eeuw. De volgende flesch is van tin, uit de 16—17e eeuw. Daarnaast weer een houten veldflesch uit Oberflacht, uit de 6e eeuw. De laatste flesch is ook van hout, maar uit de 18e eeuw.

De eerste kandelaar is van gedraaid hout gemaakt en gevonden in het Zangersgraf van Oberflacht, uit de 6e eeuw. De kandelaar daarnaast is van brons, omstreeks 1800. Het derde exemplaar is een bronzen kerkkandelaar uit de 15e eeuw.

toe, dat er rekening mee moest worden gehouden, dat er fijnere houten voorwerpen geweest waren en doordat ik hiermede rekening gehouden heb, ben ik het ook op het spoor gekomen.

Uit een zorgvuldige studie van de afbeeldingen, in de eerste plaats van de miniaturen, blijkt, dat bij de wooncultuur uit de Middeleeuwen veel meer, dan we nu in het algemeen wel denken, allerlei soorten textiel gebruikt werden en verder blijkt uit deze voorstellingen, dat vooral het draaiershandwerk onder de technieken, die in de woning een toepassing vonden, overheersend was. De zetels en stoelen waren draaiersarbeid, de lessenaars en de bedden eveneens en we kunnen wel zonder meer aannemen, dat ook het grootste deel van de kleinere gebruiksvoorwerpen van gedraaid hout gemaakt was. Gelukkig zijn we hiervoor niet alleen op veronderstellingen aangewezen, want gedraaide houten schalen, met of zonder voet en gedraaide drinkbekers komen door de eeuwen heen op afbeeldingen veelvuldig voor, voorzover men die niet altijd volkomen duidelijk herkenbare dingen goed weet uit te leggen, wat mij bijvoorbeeld met de voorstelling van elerdpachtige voorwerpen tot mijn vreugde is gelukt. Deze zijn bijvoorbeeld op tafelforstellungen uit de „Hortus deliciarum” van Herrad van Landsberg (een handschrift uit de 12e eeuw) herkenbaar.

De vraag, hoe het met de algemeene volkskultuur staat, beoordeeld naar de woning-inrichting en de gewone huishoudelijke voorwerpen, is tot nog toe niet vaak gesteld. Ook heeft men zich nog weinig bemoeid met de verklaring van bepaalde voorwerpen, die op afbeeldingen voorkwamen. Op dit gebied zijn in de toekomst zeker nog ontdekkingen mogelijk.

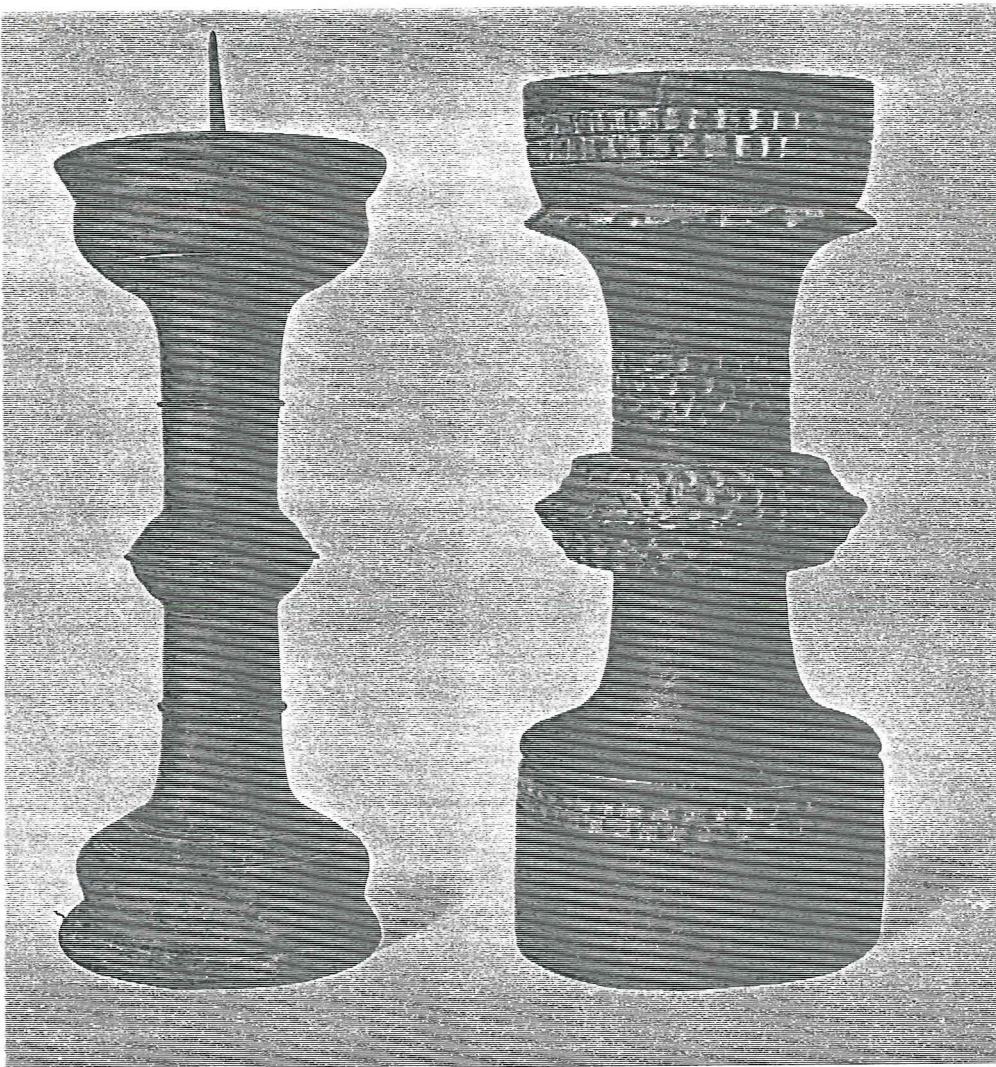
Wat betreft de tafelforstellung van Herrad moet vooral gelet worden op de fraaie, kunstig gevouwen en zeker nauwkeurig weergegeven weefsels, verder op den achtergrond, links boven een waterkan met tuit en een wasbakje, verder duidelijk te onderscheiden messen en een wildschaar, krakelingen en ander gebak, dan een paar blijkbaar geciseleerde en versierde metalen voorwerpen, een gekuipde houten beker en ten slotte gedraaide houten schalen van allerlei soort en van die kleine houten bekertjes, zooals boven reeds genoemd werden.

Gelukkig zijn we wat deze bekers betreft, niet op de afbeeldingen alleen aangewezen. Een gelukkig toeval heeft gewild, dat in het alemannische zangersgraf van Oberflacht in Württemberg, inderdaad zulke vaak afgebeelde gedraaide houten bekers aan het licht zijn gekomen.

Deze stukken, die uit de 6e en 7e eeuw afkomstig zijn, zijn wel reeds lang bekend, maar zijn nog niet naar waarde geschat. Volgens mij zijn ze van het allergrootste belang, omdat ze in een opvallende leemte in het beeld van het verleden voorzien; want ze laten ons zien, dat inderdaad aanwezig was, wat aanwezig moest zijn: de smaakvolle, goedkope en mooie drinkbekers voor het dagelijks leven. Bekers van aardewerk, zooals Renaud die afbeeldt, zijn duidelijke navolgingen van de houten beker uit Oberflacht en volgens mijn meening wijzen die sterk geprofileerde bekers van aardewerk van Renaud op vroegere vormen van houten bekers. Met zekerheid kunnen we dit aannemen bij de bijzonder belangwekkende trapvormige drinkbekers. Deze vorm kan slechts een nabootsing van een houten beker zijn. Want deze methode van materiaalbewerking is zuiver en overtuigend,

als men aan gedraaid hout denkt, maar lijkt ons gezocht, bij de werkwijze voor het vervaardigen van aardewerkbekers.

Hetzelfde geldt voor de drinkbekers van aardewerk uit de 10e en 12e eeuw. Ook die zijn behandeld als houten bekers. Hoe de oppervlakte van zulke houten bekers bewerkt is geweest, vertoonen de houten doozen. Dat ze uit later tijd komen, doet niets ter zake. Het draaiershandwerk, de werkmethode daarbij en de mogelijkheden blijven altijd dezelfde en het is daarom zeker mogelijk om met behulp van later ontstane voorwerpen, al zijn die ook van andere grondstoffen vervaardigd, gevolgtrekkingen te maken over de vormen van de jammer genoeg bijna geheel in den loop der tijden ten gronde gegane houten gebruiksvoorwerpen. Het is ons nu reeds gelukt, de groep bekers uit Oberflacht met nog drie of vier voorbeelden van mogelijke houten vormen uit te breiden en de afbeelding van de gedekte tafel uit de vroege Middeleeuwen wordt langzamerhand veel aanschouwelijker. Het is trouwens in velerlei opzicht dankbaar werk om zich met het hout bezig te houden. Men kan niet alleen verloren gegane houten vormen afleiden, men ontdekt ook, dat vormen uit veel later tijden uit houten voorwerpen zijn ontstaan, waarvan de vormen eeuwenlang onveranderd of met eenige kleine wijzigingen in gebruik zijn gebleven. Het behoort tot het wezen van dergelijke duurzame vormen, dat zij zelfs dan niet verdwijnen, als de belangstelling voor hun oorspronkelijke grondstof verdwijnt, of als deze grondstof, zooals dat bij het hout het geval was, in den loop der eeuwen voor de vervaardiging van tafelgoed nauwelijks meer gebruikt wordt. De vorm van de belangrijke, oorspronkelijke houten nap uit Oberflacht wordt ten slotte op

Van de beide kandelaars is de eerste van tin, uit de 18e eeuw, de tweede kerkkandelaar is van hout vervaardigd en komt uit Pommeren. Daarnaast een tinnen schroefflesch uit de 18e eeuw.

geheel andere grondstoffen overgedragen. De bronzen voorwerpen, ter grootte van een beker, zijn er van afgeleid. Ook zijn de fraaie nappen van glas uit de 15e eeuw zeker navolgingen van de houten bekere uit Oberflacht. Ook de roemervormige glazen, die vooral in Nederland tot in de 18e en 19e eeuw voorkwamen, vonden zeer waarschijnlijk hun oorsprong in houten bekere uit de vroege Middeleeuwen.

Een ander in dit verband belangrijk voorwerp, dat van den voortijd tot in de 19e eeuw veel gebruikt werd, is de schijfvormige flesch, die vooral van tin, maar ook van aardewerk voorkomt.

De herkomst van dezen vorm uit hout is volkomen duidelijk; want de heele vorm is gebonden aan deze werkmethode, die oeroud is: een dikke houten schijf wordt vanuit het midden van een kant uitgehold en met een rond sluitstuk gesloten. De concentrische lijnen, die het werkstuk versieren, zijn dus bij de houten flesch ontstaan uit de methode van werken.

Bij de soortgelijke flesschen van tin en aardewerk is zoowel de vorm als de versiering alleen dan begrijpelijk, als men ze als nabootsing van de oorspronkelijke houten flesschen ziet. Onze afbeelding laat een reconstructie van een gedraaide houten flesch zien uit de 6e tot 7e eeuw. Zulke houten flesschen zijn door geteekende afbeeldingen in grooten getale bekend en ook uit de laatste eeuwen bewaard gebleven.

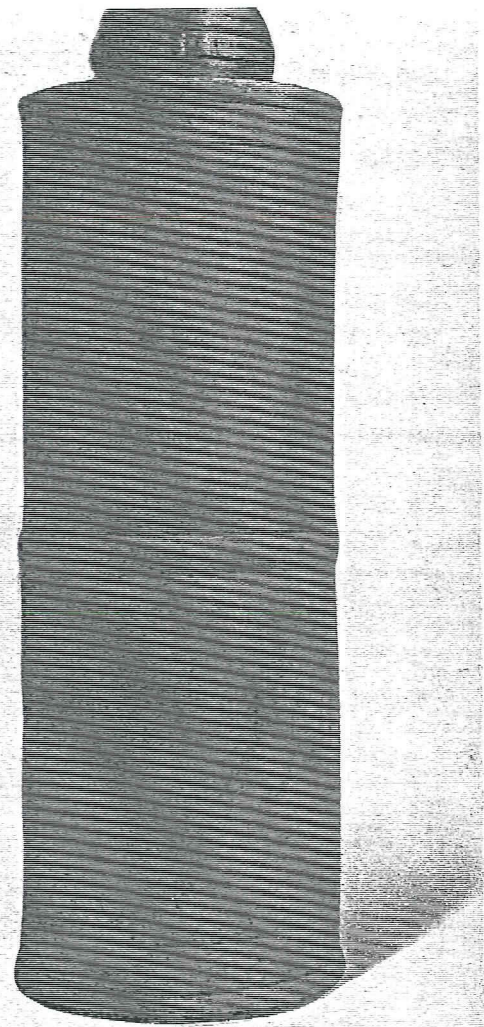
Het zoeken naar den oorsprong leidt over het algemeen zeer vaak tot in de vroege geschiedenis en zelfs tot in den voortijd terug. Een groot deel van het volkshuisraad, zooals kandelaars, driepootketels, waschbakken, emmers en vele tinnen en koperen voorwerpen zijn

vroeger reeds in houten en aardewerk gedaante gevormd geweest.

We willen hier verder dan in het kort nog even ingaan op de buitengewoon belangwekkende groep van de gedraaide kandelaars. Ik twijfel er niet aan of al die heerlijke monumentale bronzen kandelaars, die uit de Middeleeuwen en uit later tijd bewaard zijn gebleven, zijn eigenlijk naar de geest hunner vormen afhankelijk van de eenvoudige oeroude gedraaide houten kandelaars. De houten kandelaar uit Oberflacht is weliswaar naar den vorm geen buitengewoon opvallend voorbeeld, maar wel is zijn bestaan een bewijs voor de juistheid van onze theorie, die buitendien door vele afbeeldingen wordt gesteund, bijvoorbeeld door de zogenaamde Sigwalt-plaat in Cividale, een langobardisch relief van omstreeks 770. Toch moeten reeds veel eerder zulke houten kandelaars bestaan hebben. De wijze van indeeling van een staafvormig voorwerp, door middel van zwellingen en insnoeringen of door scherpkantige randen, is oorspronkelijk uit de techniek van het houtdraaien ontstaan.

Het bijna halsstarrig vasthouden van de metaalgieters aan dezen oorspronkelijken vorm werd begunstigd ten eerste door de blijvende schoonheid van een dergelijke vormgeving, ten tweede door de gelijksoortige werkwijze, want het afdraaien van de gegoten metalen voorwerpen lijkt in zekeren zin veel op het draaien van hout.

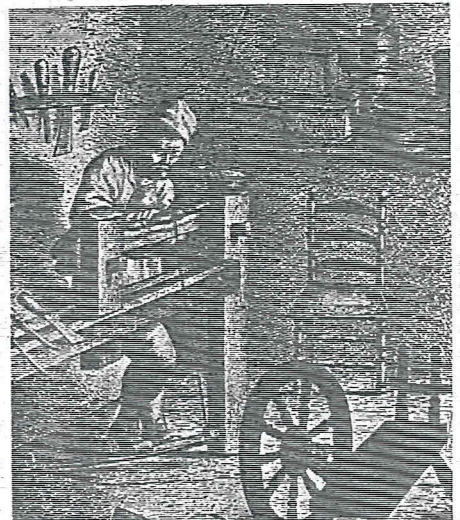
Ofschoon er voor de metalen kandelaars veel meer vormen mogelijk geweest zouden zijn (en ook waren) hield men toch in de Germaansche levensgebieden aan de oorspronkelijke houtvormen vast. Door zulke voorvallen wordt steeds weer bewezen, dat het vormgevoel van een stam of van een land sterk gebonden

15 foto's Dexel
1 foto Rhein-Bildstelle
1 foto Haus der Rhein. Heimat
1 foto Museum Stettin.

is aan herkomst en erfdeel van dien stam of van dat land en dat het daarom zoo weinig veranderlijk is. Het is dan ook in geen geval alleen maar de zucht tot nabootsen, die maakt dat al die vormen, die zich in den loop der tijden uit de oude grondstoffen hout en aardewerk hebben ontwikkeld, zoo vaak onveranderd voor andere grondstoffen werden overgenomen, ofschoon deze naar hun samenstelling en eigenschappen geheel andere vormen mogelijk maakten.

Prof. Dr. W. DEXEL.

Een draaier aan den draaibank, kopergravure van Jan Joris van Vliet, 17e eeuw.